

A lipcei irodalomtörténeti konferencia

1962. jan. 23—25.

A Német Művészeti Akadémia (Berlin) Sektion Dichtkunst und Sprachpflege elnevezésű osztálya 1962 januárjában nemzetközi jellegű irodalomtörténeti konferenciát rendezett Lipcseben. A konferencián az NDK irodalomkutatói számot adtak azokról az eredményekről, amelyeket eddig a német szocialista irodalom kutatása terén elértek, a meghívott szovjet, magyar és cseh kutatók pedig előadásaikban beszámoltak a hazai kutatások állásáról és a szocialista irodalmak nemzetközi összefüggéseiről. Magának a konferenciának létrejöttét az a nagyarányú irodalomtörténeti kutatómunka tette lehetővé, amelyet az NDK intézményeiben a szocialista irodalom feltárása terén végeznek. Az NDK-ban a huszas-harmincas években kialakult proletárforradalmi irodalmat a nemzeti irodalom döntő jelentőségű áramlatának tekintik, s éppen ezért arra törekcsenek, hogy mind a történeti kutatásokkal, mind a kutatások eredményeinek mai kultúrpolitikai hasznosításával hozzájáruljanak a szocialista nemzeti öntudat kialakításához. (Ld. az 1959. évi bitterfeldi konferenciát.) A német szocialista irodalom kutatása feletti párt- és állami védnökségben olyan személyiségek foglalnak helyet, mint *Alfred Kurella* professzor, *Alexander Abusch* és *Otto Gotsche*, a NSZEP vezető funkcionáriusai, valamennyien az egykori német proletár-forradalmi irodalom tevékeny résztvevői. A Párt- és államvezetés legteljesebb támogatásával több intézmény dolgozik néhány év óta ennek az irodalomnak a feltárásán. Csupán a legfontosabbak ezek közül: az Institut für Gesellschaftswissenschaften beim ZK der SED művészeti és irodalomelméleti tanszékén (vezetője Dr. *Hans Koch*) a mi aspiranturánknak megfelelő státusokon több kutató tevékenykedik a német szocialista irodalom történeti és elméleti problémáinak feltárásán. Az eddigi eredmény több jelentős értékű disszertáció, amelyek közül kiemelkedik Dr. *Elisabeth Simons*: *Zur Tätigkeit des Bundes prol.-rev. Schriftsteller Deutschlands* c. munkája, *Ulrich Kuhirt* disszertációja a magyar származású Kemény Alfrédéről, aki 10 éven át a *Die Rote Fahne* művészeti kritikusa volt, *Hans Mrowetz*: *Über die kulturpolitische Führungstätigkeit der KPF*, c. értekezése stb. Az egyetemeken is folyik a kutatás. A berlini Humboldt-egyetem germanisztikai tanszékén (vezető: Dr. *Hans-Günther Thalheim*) előkészítik a német szocialista irodalom többkötetes lexikonjának kiadását. A lexikon a kezdetektől fogva napjainkig áttekintést és a további kutatáshoz szükséges segédeszközt ad irodalmi személyiségekről, áramlatokról, folyóiratokról, kiadókról, elvi problémákról stb. Több részletkérdésben értek el eredményt Dr. *Edgar Kirsch* vezetésével a hallei M. Luther egyetem germanisztái. A lipcei Zentralhaus für Volkskunst keretében működő Arbeitsgruppe zur Erforschung der kulturellen Traditionen der deutschen Arbeiterbewegung elnevezésű intézet néhányéves munkával összegyűjtötte a német proletár színművészet (közte a magyar emigránsok munkásságának) dokumentumait. (Ennek egy részletét most adták közre *Deutsches Arbeitertheater* c. vaskos gyűjteményes kötetükben. Henschelverlag 1961.) Külön figyelmet érdemel az a gond, amellyel a Német Művészeti Akadémiához tartozó archívumok (Johannes R. Becher Archiv, Bertolt Brecht-Archiv, Zentral-Archiv am Pariser Platz stb.) a német proletárirodalom alkotóinak hagyatékát gyűjtik, feldolgozzák és a kutatás számára hozzáférhető teszik. Ugyancsak a DADK-hez tartozik az a lipcei intézet is (Abteilung Geschichte der sozialistischen Literatur), amely közvetlenül szervezte a jelenlegi konferenciát.

A konferencián mintegy kétszáz meghívott vett részt: társadalomtudományi kutató-intézetek, egyetemi tanszékek, más kulturális intézmények munkatársai, kiadói lektorok, írók. Jelen voltak Otto Gotsche, W. Ulbricht titkárságának vezetője, egykori munkásíró, Lilly Becher, Johannes R. Becher özvegye, Hedda Zinner, Hans Lorbeer, Karl Grünberg, Ludwig Turck, Wieland Herzfelde írók, Bruno Kaiser dr., a berlini Marxismus—Leninismus Intézet könyvtárának vezetője, író, Hugo Ruppert Bécsből, a német emigrációs irodalmi élet egyik egykori vezetője, a NSZEP és a Kulturminisztérium képviselői. A háromnapos ülést a Német—Szovjet Barátság lipcei székházának dísztermében rendezték meg. A főreferátu-

mot (amely a konferencia teljes első napját igénybe vette) Dr. Alfred Klein, az intézet fiatal vezetője tartotta *A német szocialista irodalom fejlődése 1918—1933* címmel. A referátum az Intézet néhányéves munkájának eredményeire épült. A négy majd később öt tagból álló kollektíva 1959. ápr. 1-én kezdte el munkáját. Az azóta eltelt időben felmérték a német proletárforradalmi irodalom könyvtermését, átkutatták több mint másfélszáz folyóirat és újság közel két évtizedre terjedő évfolyamait, több ezer egységből álló bibliográfiát állítottak össze, hatalmas mennyiségű dokumentumanyagot, fényképes és egyéb archiviális adatot gyűjtöttek egybe, sok hangfelvétellel rendelkeznek, átkutatták a szovjetunióbeli és részben a csehszlovákiai és magyarországi könyvtárak és archívumok anyagait is.

E konferencia feladata éppen az volt, hogy az eddigi kutatások alapján megfogalmazzák a német szocialista irodalom történetének és kutatási problémáinak genezisést, s hogy a kialakuló vitában és a nemzetközi referensek szempontjainak figyelembevételével megbízható tudományos bázist teremtsenek a további kutatásokhoz. S bár a kialakuló vita során a hozzászólók nem egy ponton kiegészítették, árnyalták a főreferátum mondanivalóját, mégis valamennyi résztvevő egyetértett abban, hogy az előterjesztett történeti-elvi elemzés megállja a helyét, s a német szocialista irodalom története marxista koncepciójának alapját képezheti majd.

Alfred Klein az elemzés során az első világháború alatt kibontakozó antimilitarista, többnyire expresszionista irodalmi mozgalmakból indult ki, majd az expresszionizmus elemző értékelése során kibontotta ebből az irányzatból azoknak az íróknak az útját, akik később (elsősorban *Johannes R. Becher*) a német proletárforradalmi irodalom vezető magját képezték. Részletesen foglalkozott a húszas évek első felének bonyolult irányzataival, az anarchista, a proletkultos törekvések, a trockista irodalmi nézetek elleni küzdelemmel, s azzal a folyamattal, amelynek során főleg a húszas évek második felében kialakul a proletáriradalmi szervezet, létrejön a Bund, s a polgárságtól a munkásmozgalomhoz elérkezett radikális írók egységben a felnövekvő munkáslevezőkkel és munkásírókkal megalkotják a német proletár-forradalmi irodalom bázisát. Ebben a folyamatban kb. 1930-ig a szervezett irodalmi osztályharcos tevékenység elemei lépnek az előtérbe, később egyre nagyobb súlyt helyeznek az írók a művészi színvonalra. Részletesen elemzte *Klein* a polgári irodalom különféle áramlatainak és a proletáriradalom viszonyát, kiemelve ez utóbbi centrális helyét és vonzerejét, amely különösen majd a fasizmus uralomrajutása idején mutatkozik meg. A rendkívül gazdag és alapos referátumnak ezzel természetesen csak a legáltalánosabb vonatkozásait érinthették. A konferencia második napján került sor a szovjet vendégek referátumaira. *Nyina Pavlova* (Gorkij Intézet) a német expresszionizmus ellentétes belső áramlatait elemezte, majd hosszasan foglalkozott Brecht és az expresszionizmus viszonyával, és a későbbi évek expresszionizmus-felfogását bírálta. *Stanyslav Rossnovszkij* (Lomonoszov-egyetem) a pártosság eszméjének jelentkezését vizsgálta a német szocialista irodalom kialakulásának folyamatában, míg *Oleg Jegorov* (Gorkij Intézet) különösen sok újat mondó előadásában a proletárirók nemzetközi szervezeteinek létrejöttéről és a Rappról, valamint az ezekkel összefüggő elméleti, esztétikai kérdésekről beszélt. Ugyanezen a napon Edgar Weiss (DAdW, Berlin) tartott előadást arról a hatásról, amelyet Johannes R. Becherre gyakorolt a szovjet irodalom. A harmadik napon került sor *Eberhard Brüning* referátumára a német és amerikai szocialista irodalom összefüggéseiről. Sajnálatos módon elmaradt Rita Schober előadása a francia szocialista irodalom problémáiról, és nem érkezett meg a konferenciára *Paul Reimann* professzor és *E. Goldstücker* Prágából, akik a csehszlovák és német szocialista irodalmi összefüggésekről beszéltek volna, valamint nem jelent meg *Csehi Gyula* Kolozsvárról, aki a romániai proletáriradalom kialakulásáról és a német proletáriradalom romániai elterjedéséről beszélt volna. A csehszlovák szocialista irodalom történeti kialakulásáról és a német és csehszlovák szocialista irodalom kapcsolatáról (F. C. Weiskopf, Fürnberg, E. E. Kisch, Rudolf Fuchs) aztán *Ludwig Vactavek* (Olomouci-egyetem) tartott igen érdekes előadást, amely példaadó volt főleg abból a szempontból, hogy mennyire nem befolyásolhatják a proletáriradalmi kutatásokat a nemzeti elfogultság csökvényei.

Szintén a harmadik napon került sor a magyar résztvevők referátumaira is. *Szabolcsi Miklós* a magyar szocialista irodalom történetének és kutatásának genezisééről és elvi problémáiról referált, *Illés László* pedig a magyar és német szocialista irodalomnak a németországi és a szovjetunióbeli emigrációban kialakult kapcsolatairól s a német proletáriradalom hazai hatásáról beszélt. (Előadásukat folyóiratunk e számában közöljük.)

Az előadásokat hozzászólások és különösen a veterán írók részéről kiegészítő visszaemlékezések követték. (Érdekes volt e tekintetben *Lilly Becher*, *Hugo Huppert*, *Wieland Herzfelde*, *K. Grünberg* és *Otto Gotsche* felszólalása.) *Herbert Kléye* a munkásszínjátszás, *Inge Lammel* a munkásdal-történet kutatásának fontosságára hívta fel a figyelmet, *Dieter Müller* a baloldali kiadói mozgalomról, főleg a Malik-Verlag tevékenységéről beszélt, *Hans Baumgart* pedig arról szólt, hogy a német szocialista irodalmi mozgalom kutatását az 1933-as határnál

nem lehet befejezni, hiszen a fasizmus elnyomása alatt is élt és dolgozott (ha a föld alatt is) ez az irodalom. Hasonlóképpen kritikaibb jellegű hozzászólás hangzott el *Bruno Kaiser* részéről, aki az eddigi kiadói tevékenységet védte meg a lebecsüléstől, *Ursula Pöschel* (Germ. Intézet, Berlin) a baloldali radikális polgári irodalom nagyobb megbecsüléséről szólt, *Manfred Haackel* pedig kifejtette, hogy a német szocialista irodalom kutatásának kezdeti határát szintén jóval 1918 előtt kell meghúzni, noha nem lehet minden korábbi elemet kritika nélkül besorolni a hagyományok közé.

A konferencia rendkívül zsúfolt napirendje miatt sem alakulhatott talán ki részletesebb vita, mégis mind terminológiai, mind elvi kérdésekben tapasztalható volt bizonyos véleményeltérés a főreferátum és néhány német kolléga, valamint a magyar előadók felfogása között. Ez a különbség a sajátos nemzeti fejlődés, a szocialista átalakulás és annak kultúrpolitikai felfogásából adódó fáziskülönbségekből származik, és semmiképpen sem jelent eltérő nézeteket a lényegre illetően. Valamennyiünk véleménye szerint a szocialista irodalom újabbkori irodalmunk történetének a jövőendő szempontjából leglényegesebb döntő áramlata, s abban is egyetértünk, hogy ennek az irodalomnak minden pozitív eszméi, művészi eredményét fel kell használnunk mai művelődéspolitikai gyakorlatunkban. Mégis mi úgy éreztük, hogy német kollégáink mind a terminológiában (ők proletár-forradalmi, mi forradalmi szocialista irodalomról beszélünk), mind a múlt egyes kérdéseinek megítélésén szigorúbb, néha talán kissé merevebb álláspontot képviselnek. Megmutatkozik ez abban is, hogy csupán az 1918—1933 közötti időre korlátozták kutatásaikat. (Noha Alfred Klein zárszavában éppen a kritikai megjegyzések nyomán elismerte, hogy tovább kell mennie a kutatásnak ennél az időpontnál.) E kérdés mögött az az elvi probléma húzódik meg, hogy véleményünk szerint a nemzetközi szocialista irodalom a huszas-harmincas évek fordulóján elért eredményeit csak úgy növelhette meg, úgy érthette el a szocialista realizmusnak egy fejlettebb, magasabb fázisát, hogy a kibontakozó népfrontkorszakban leküzdötte a szervezeti elzárkózást, a szektásságot, a RAPP megmerevedett, téves nézeteit, s művészi színvonalában is új magasabb eredmények felé törekedett, mégpedig sikerrel. E korszak ilyen kritikai vizsgálatát a konferencia referátumai között még csupán Oleg Jegorov előadásában figyelhettük meg. Német kollégáink eddigi kutatásai során igen nagy figyelmet fordítottak a proletárirodalom kialakulásának szervezeti problémáira, programjaira stb., míg a mi kutatási felfogásunk szerint e valóban rendkívül lényeges szempontok mellett a döntő figyelmet elsősorban az irodalmi művekre kell fordítanunk. Meg kell jegyeznünk, hogy felfogásunk élénk visszhangot keltett a konferencia résztvevői között, sokan egyetértettek azzal, más pontokban vitakoztak vele, de mindenképpen úgy értékelték referátumainkat, mint amelyek friss vitaszellemet hoztak a terembe.

A háromnapos konferencia eredménnyel zárult. Munkájáról megemlékezett a Neues Deutschland, a Die Weltbühne és a Leipziger Volkszeitung. A konferencia anyaga könyv alakban is megjelenik majd. Német kollégáink számára új időszak kezdődik, a német szocialista irodalom története marxista megírásának, kidolgozásának szakasza. Számunkra, külföldi résztvevők számára pedig rendkívül becsek voltak azok a benyomások, amelyeket e nemzetközi konferencia szempontjából itthon saját disciplinánk számára hasznosítani tudunk. Melyek ezek a szempontok? A leglényegesebb talán, ha kellő figyelemben részesítjük azokat az erőfeszítéseket és eredményeket, amelyeket az NDK-ban a szocialista kultúra kialakítása terén, s így a mai szocialistává alakuló irodalom közvetlen forradalmi hagyományainak feltárása terén intézményesen elértek. Lehetetlen nem látnunk, hogy e tekintetben nekünk, noha az utóbbi években értünk el eredményeket, még nagyon sok tennivalónk van, s főleg az szükséges, hogy az MTA Irodalomtörténeti Intézetében 1960-ban kidolgozott a szocialista irodalom kutatásának távlati tervét tartalmazó irányelvek mielőbb a konkrét megvalósítás stádiumába jussanak. Mivel nem volt meg a lehetőségünk, hogy szervezeten együtt dolgozzunk e téren a Szovjetunió, az NDK és Csehszlovákia megfelelő intézményeivel, kutatóival, az a veszély fenyeget bennünket, hogy e tudományágban esetleg lemaradhatunk. A konferencia tanulságai arra is figyelmeztetnek, hogy a legszorosabban együtt kell működnünk és támaszkodnunk kell, főleg a Gorkij Intézet és a német intézetek munkájára. Enélkül nem leszünk képesek elkészíteni a magyar szocialista irodalom emigrációs ágának bibliográfiáját, dokumentumainak teljes összegyűjtését és ennek az irodalomnak teljes feltárását, történetének megírását. Amellett ezekben az országokban egymásután látnak napvilágot olyan disszertációk, publikációk, elméleti tanulmányok, amelyeket rendszeresebben és szervezettebben kell megismernünk, hogy nemzetközi szinten tudjuk értékelni egész — hazai és emigrációs — szocialista irodalmunk történetét. A lipcsei nemzetközi szocialista irodalomtörténeti konferencia tanulságai annyit érnek számunkra, amennyit azokból megvalósítunk.

Sz. M.—I. L.